

ALEXIE
MORIN

OTVORI SRCE

LEYKAM
international

Alexie Morin
OTVORI SRCE

LEYKAM international

NAKLADNIK

Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA

Jürgen Ehgartner

UREDNIKA

Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S FRANCUSKOGA

Lea Kovács

LEKTURA I KOREKTURA

Neli Mindoljević

© Leykam international d.o.o., Zagreb 2024. i Lea Kovács

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala / Original title: Ouvrir son cœur by Alexie Morin.

Original publisher: © Le Quartanier Éditeur, 2018.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republik
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Canada Council
for the Arts

Conseil des arts
du Canada

We acknowledge the support of the
Canada Council for the Arts for this translation.
Nous remercions le Conseil des Arts du Canada
du soutien accordé à notre programme de publication.

ISBN 978-953-340-193-5

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001239361.

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI

© Nevenka Arbanas

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Tvrtko Gregurić

TISKARA

Denona d.o.o., Zagreb
Tiskanje dovršeno u rujnu 2024.

ALEXIE MORIN

OTVORI SRCE

S francuskoga prevela
Lea Kovács

Zagreb, 2024.

Postoje magična sredstva koja ukidaju razmake
prostora i vremena: emocije.

SIMONE DE BEAUVOIR

Zrelo doba^{*}

^{*} Simone de Beauvoir: *Zrelo doba*, preveo Stanko Lasić, Mladost, Zagreb, 1962. (op. prev.)

I

ŠKILJAVO OKO

/ 1

Moja prva sjećanja u životu, gotovo sva, sazdana su od svjetla. Bratov je rođendan, kraj ožujka, rano proljeće, vidim vrpce bljedožutog papira kako sjaje na suncu i siluete na pozadinskom svjetlu ispred francuskog prozora. Kad se udalje, ljudi sagore, počevši od svojih obrisa, a onda im nestanu i srca, u malom bijelom plamenu.

/ 2

Odlučila sam poći ulicom Marquette umjesto ulicom King. Duži je put od hotela, ali obilazak vrijedi truda. Prošla sam ispred sjemeništa, pa ispred katedrale i ulicom Palais stigla do Wellingtona. Prošetala sam se duž jedne strane trga Strathcona, gledala gradsku vijećnicu, sivu pored siva neba. I dalje je čudan osjećaj biti ovdje kao odrasla osoba. Prošlo je pet sati, požurila sam u bar. Predstavljali smo devetu knjigu Patricka Nicola, *La nageuse au milieu du lac, Plivačica usred jezera*. Patrick je tek došao u nakladničku kuću Quartanier. Bila sam oduševljena, on mi je bio profesor na CEGEP-u*

* Fr. *Cégep*, Collège d'enseignement général et professionnel, javni obrazovni program za opće i strukovno obrazovanje (koledž) prije sveučilišnog studija (op. prev.)

i oduvijek sam gajila posebno divljenje prema njegovu radu i njemu osobno. Bio je ožujak 2015.; naša prva promocija u Sherbrookeu. Ja sam došla kao urednica, ali još nisam bila prisvojila tu riječ, rijetko sam je izgovarala. Sad još nije bilo mnogo ljudi. Smjestila sam torbu i kaput iza prodajnog stola te produžila do bara. Predstavila sam se direktoru, pozdravila našeg fotografa i pokazala mu po sobi ljude koje sam htjela vidjeti na njegovim fotografijama. Opazila sam Patricka, već okružena nekolicinom ljudi. Mahnula sam mu. Imat ćemo vremena za razgovor poslije.

Stiglo mi je piće. Otpila sam prvi gutljaj i, prije nego što sam stigla primijetiti, prostor se ispunio ljudima koji se pozdravljaju i grle.

U Montrealu sam živjela dvanaest godina. Otkako sam napustila Cantons-de-l'Est, svoju obitelj u Windsoru posjećivala sam redovito, a prijateljice sve manje, sve dok nismo izgubile kontakt. Bilo mi je draže da one dođu u Montreal, na neutralan teren. U Windsoru sam imala osjećaj da sam pod prismotrom. Vrebala sam prilike da svoje džointe pušim tako da izbjegnem njihove zabrinute, a možda i prijezirne primjedbe; u pušenju više nije bilo ničega svečanog, ono mi je služilo samo da otupim živce. Sada znam da je to što zadržavam tek vrlo malo prijatelja jednostavno dio mene. Prisutnost drugih u mojoj blizini, ili čak na periferiji mog uma, uvijek će me prije uznemiriti nego umiriti. Za to ima razloga, mnogo razloga. Dugo sam si odbijala priznati da mi je više štetilo nego koristilo to što sam ponovno vidjela svoje srednjoškolske prijateljice, što sam se vratila u naš rodni grad ponovno vidjeti one koje su još živjele ondje, ili posve blizu, neke

još uvijek u roditeljskom domu. Ali nisam ih mrzila. Voljela sam ih i okrivljavala sebe zbog svog ponašanja. Uplašila bih se kad bih dobila njihov poziv za izlazak. Kad bi nazvale moje roditelje kako bi razgovarale sa mnom, u meni bi tjeskoba porasla u valovima koje nije moguće zaustaviti. Htjela sam im to reći, pokušavala sam im reći sve do izmaka snaga; ništa nije izlazilo. Kad sam došla do diplome, preostalo je manje od deset ljudi koji su mi važni, jezgra od četiri ili pet djevojaka, počevši od Jade, moje najbliže prijateljice. Živjela sam s njom u stanu tri godine, dok nije dobila bakalaureat. Od naše četrnaeste godine sanjale smo da ćemo se zajedno preseliti u Montreal, a ja sam sve upropastila. Kad je otišla živjeti u Kaliforniju s drugom djevojkom, slutila sam da je to zato da se udalji od mene. Shvaćala sam tu želju, tu potrebu da me udalji od sebe.

To su djevojke kojima dugujem to što adolescenciju nisam provela u potpunoj izolaciji. One koje su me voljele takvu kakva jesam. One koje su me svejedno voljele. Kad su mi govorile da sam čudna, da sam drukčija, da sam neshvatljiva, da previše razmišljam, da sam blesava, divlja, osjetljiva, ali da me svejedno vole, uspjela sam se tomu veseliti premda im je dio mene to zamjerao.

Ljudima koji se oduvijek poznaju nije važna promjena, već ono što ostaje isto. Ima ljudi kojima su školske godine, a posebno srednjoškolske, najbolje godine života. Čak i dok prolaze kroz adolescenciju oni uprizoruju tu fikciju, *najljepše doba našeg života*, a godinama poslije okupljaju se kako bi slavili sebe. Još su ovdje, još su zajedno, pokorili su se zapovjednim porukama koje su jedni drugima škrabali u godišnjacima: ostani

kakav jesi. Ne mijenjaj se. Nikada neću shvatiti. Željela sam postati neprepoznatljiva svima onima koji su me poznavali prije moje dvadesete godine. Ništa me nije plašilo više od tog zahtjeva koji sam opažala, da ostanem ista, kako bih se svidjela onima koji misle da me poznaju. Naposljetku sam im prestala najavljivati svoje posjete.

/ 3

Priželjkivala sam i istodobno se bojala toga da će me prepoznati, da će netko proći kroz vrata i prepoznati me, da će me netko vidjeti i uzviknuti: „Bože, nikad te ne bih prepoznao!” Svoju prisutnost u Sherbrookeu bila sam najavila na društvenim mrežama. Objavila sam status s adresom bara i stavila uskličnik: „Dođite nas vidjeti!” Pomislila sam da bih, da sam ja moje stare prijateljice iz Windsora, ostala kod kuće. Ja sam se u njima odražavala, refleksno sam se postavljala na njihovo mjesto, zamišljala njihovu razdraženost, dovoljno blagu da je odagnaju kratkim izdahom i više ne misle na mene, koja pet godina s njima nije razgovarala.

Dobro sam se odjenula. Nosila sam sive hlače od tvida prošarane crnom bojom i dolčevitu od merina. Naočale su mi bile goleme, dobro su mi pristajale, a komentar o svom oku nisam čula godinama. Objavila sam dvije knjige, imala sam lijepog sina od pet godina, bila sam zaljubljena. U Sherbrookeu sam bila jer je naša izdavačka kuća objavila jednu knjigu i ta je knjiga privukla sve te ljude, pravu gomilu, u ovaj bar, oko nas.

Pijemo martini dok razmjenjujemo novosti s prijateljima piscima i znancima iz književnog svijeta. Nabasam na jednu od svojih bivših profesorica, koja sada predaje na CEGEP-u u Drummondvilleu – i predugo govorim o svom sinu, barem deset minuta predugo, tijekom kojih me glas u glavi preklinje da začepim, na koncu nemam nikakve nade da ću promijeniti temu, a onda to i uspijevam, uz osjećaj poraza, bezvrijednosti, gotovo srama. Kad me neka tema očara, zanesem se i ne vidim trenutak kad moj sugovornik izgubi zanimanje za ono što govorim. Bivam zaslijepljena emocijom, bilo da govorim o svojoj ljubavi prema *Braći Karamazovima*, botanici, feminizmu, cipelama i kosi, koktelima ili razvoju djeteta. Najgore se osjećam kad previše pričam o svom sinu: nitko ne želi do te mjere znati za slojeve moje brige za njega, nitko se toliko kao ja ne divi njegovoj inteligenciji i rječitosti, njegovu napretku, koji ne samo da me ispunjava ponosom nego mi i ostavlja dojam da pritom duboko učim o jeziku i ljudskom biću. Na društvenom događaju teme se samo prelijeću, razgovaramo o onome što nas zaokuplja, što smo postigli, pokazujemo znatiželju prema drugima. To nije vrijeme da se razbacuje konceptima, da se teoretizira, da se neka ideja razvija ne znajući hoće li ona odvesti do otkrivenja ili u slijepu ulicu. Mnogo vremena posvećujem razmišljanju, i to ne uvijek o konkretnim pitanjima. Moje se ideje nakupljaju u mase za koje osjećam da će mi jednog dana biti od koristi, ali ne znam kako. Čitavi slojevi mog života odvijaju se samo u mojoj glavi i taj sadržaj ne mogu izbaciti iz glave da ga pokažem.

Ne bih trebala ni pokušavati. On se ne računa, ako postoji samo u mojoj glavi, nije dovršen, nije za pokazivanje. Ničemu ne sličī. Katkad se ispričam što sam ga pokušala pokazati. Oprosti, previše pričam. Katkad se i pokušavam uvjeriti da pretjerujem, da me drugi, neizbježno, ne doživljavaju onako kako zamišljam. Tješim se: razmišljaju o nečemu drugom, razmišljaju o tome kako drugi vide njih, razmišljaju o sljedećoj cigareti, razmišljaju o broju sati sna koji im preostaje i sutrašnjemu radnom danu.

Patrick me upoznaje sa svojim studenticama. Na zadnjoj su godini pred diplomu DEC*, jedna iduće jeseni ide na studij književnosti, druga je upisala pravo, odgovor još nisu dobile, ali je gotova stvar. One zrače, elegancijom za koju osjećamo da potječe od njihovih majki i baka, u načinu na koji podižu kosu, u njihovim šalovima, u nakitu s prirodnim kamenjem, osjećamo to čak i ako, poput mnogih djevojaka njihovih godina, više vole rabljeno od novoga. Kažem Patricku, jer znam da će razumjeti, da mi se čini da ja nikad neću postići takvu otmjenost. Čak i da se cijeli život pokušavam podignuti do ove razine lagodnosti, ne bih uspjela. On razumije. Pretpostavlja se da će naša djeca manje okrutno osjetiti taj jaz, ali nismo svjesni koliko će naraštaja trebati da ga zauvijek izbrišu.

Došli su mi roditelji. Piju pšenično pivo, a onda otac želi kušati martini. Naručim mu ga, biram šumski džin s moćnom notom smreke, tražim limunovu koricu, bez soka od maslina, bez previše vermuta – tek toliko da

* Fr. *diplôme d'études collégiales* – diploma studija koledža, ekvivalent diplome dvogodišnjeg studija nakon mature (op. prev.)

ublaži oštrinu džina s četrdeset dva posto alkohola. Pružim mu piće. Pazi, kažem, obara s nogu. Otac se smije, kao da govori, eh, mala moja. Kao manje-više svi ostali, i on misli da mu martini, ako ih ja sama mogu popiti tri zaredom, neće nimalo naškoditi. I to ako ne računamo moje godine vježbanja. Piće mi pomaže preživjeti zabave. Otrpjeti blizinu drugih u tako velikom broju. Razgovarati s drugima. Razgovarati s njima s najmanjom trunkom pouzdanja u ono što želim reći, ili, točnije, ne bojati se njihove reakcije. Pouzdati se u njih.

/ 5

U jednom razdoblju života, oko osamnaeste godine, bila sam vrlo stroga što se tiče razlike između samopoštovanja i samopouzdanja. Otkrila sam važnu nijansu koja mi je pomogla da se sama sebi objasnim. Znam da nisam ružna, znam da nisam glupa. To je samopoštovanje: tvrdnje koje proizlaze iz promatranja sebe. Pouzdanje, sposobnost da ostvarimo svoje potencijale, izrazimo svoje potrebe, dobijemo ono što zaslužujemo i zahtijevamo da se s nama postupa s dostojanstvom koje pripada svakom čovjeku, to je nešto drugo, to je ono što mi nedostaje.

Kad sam bila mala i kad su mi se djeca smijala u školi, roditelji su mi govorili da ih ignoriram. Ne slušaj ih, dosadit će im. Ti znaš koliko vrijediš.

Ovo su objektivne činjenice: nisam ružna i nisam glupa. U vrijeme pisanja ovog teksta imam trideset četiri godine. Kad u zrcalu pogledam svoje lice, smatram

da je lijepo. Kad u zrcalu pogledam svoje tijelo, zadovoljna sam njime. Dala sam život, kako se kaže, i nisam uništena, volim sebe više nego prije. Moje tijelo ne izaziva mi gađenje. Znam da sam pametna. Znam da sam nadarena. U danima kad se zvijezde poravnaju, a pamet i dar se skladno izražavaju, prema van, ulazim u stanja milosti, i ta stanja milosti ostavljaju tragove. Imam pisanje. Čak i da se sutra nađem sama na svijetu, njega bih i dalje imala i mogla bih stvoriti nešto lijepo.

Bilo bi glupo ne priznati da to postoji i da je moguće, jer ću jednog dana umrijeti i u tom trenutku više ništa neće biti moguće. Ne mogu shvatiti kako ljudi dopuštaju da im pozornost odvraća činjenica da će jednog dana umrijeti te se raspršuju u kultu privida, u ljubavi prema zakonu, defetizmu, dosadi.

Osjećam se krivom čak i za to što pišem da nisam ni ružna ni glupa, ali što bih drugo mogla da se svim silama ne trudim to misliti? Kako da priznam da sam možda ružna, kako da priznam da sam možda glupa, kad ću jednog dana biti mrtva, a bio mi je dan samo ovaj duh, samo ovo tijelo kako bih mogla – tražim glagole kao što su *iskoristiti*, *izvući korist iz toga* – što mi je dan samo ovaj duh, samo ovo tijelo, za vrijeme u kojem nisam mrtva? Ne znači li priznati si barem ne-glupost i ne-ružnoću isto što i prizivati smrt? Isto što i očekivati je? Isto što i prihvatiti uzaludni gubitak?

/ 6

Ova knjiga zove se *Otvori srce*. „Otvori srce” znači „povjeri se”. Kako je srce sjedište emocija, možemo

pretpostaviti da su predmet povjerenja emocije. Taj izraz već sam po sebi priziva dirljive, ganutljive slike. Stare prijateljice piju čaj na balkonu, djevojčice majkama priznaju svoje nepodopštine. Zamišljam samo žene i djevojčice. Muškarci nikada ne otvaraju svoja srca, nikada ne razgovaraju o svojim emocijama, ni jedni s drugima, ni sami sa sobom. Otvaranje srca nije zamišljeno kao javni čin. Premda se emocije smatraju ženskim područjem, a ono što se naziva *emocionalnom inteligencijom* pripisuje se uglavnom ženama, ne želi se čuti o onome što osjećaju. Emocionalni rad koji im je dodijeljen rad je regulacije i kontrole. Te mi je kontrole oduvijek nedostajalo.

/ 7

Jako se bojim drugih. Drugi su mi strani. Ne znam kako se sprijateljiti. Nikad ne poduzimam prvi korak. Ne sjećam se kada je prvi korak bio u mojoj moći. Uvijek su drugi morali doći k meni.

/ 8

Igram se s bracom vani ispred kuće. Tri su mu godine. Upravo smo se preselili u našu novu kuću, u ulici Bolduc. Kako bi obilježio taj događaj, otac je posadio drveće. Sprijeda jabuka za mene, odostraga hrast za brata. Majka nije s nama. Ona šije u podrumu i u vrijeme večere otvara nam vrata kao mačkama, doziva

nas, ponekad zazviždi i mi požurimo prema stražnjem balkonu, vratima, njezinu glasu.

Jutros se utrkujemo oko stabla jabuke. Zabranjeno je prelaziti ulicu, čak i ako nikada nema automobila, čak i ako je u našoj ulici ukupno deset kuća. Naša ima tamnozeleno-bijelu šindru. Trava nije posve izrasla. Mokra su nam koljena kroz *kiwi* hlače. Nosim tirkiznu *kiwi* vjetrovku podstavljenu flanelom; bratova je tamnoplava. Sjećam se njezina crvenog džempera, debele hudice stvrđnute od pranja. Ima dvije starije sestre. Vjerojatno je džemper dobila od jedne. Upravo je izišla iz kuće svoje bake, koja živi u kući preko puta, od crvene cigle, s kosim krovom i velikim vijencem točno u sredini. Njezina baka čuva je tijekom dana. Nitko nas ne nadzire. Ona je točno ispred mene. Hoda po travnjaku i sjedne što bliže ulici. Stopala spusti na asfalt. Smognem hrabrost i učinim isto. Između nas je mjesec dana razlike. Kosa joj je plava, u bob frizuri, gusta kao metla od slame.

– Hej – reče ona.

Nikada to nisam doživjela.

– Ja se zovem Fannie – reče. – Hoćeš mi biti prijateljica?

Ja se složim. Kosa mi je smeđa, kraća od njezine, ali jednako gusta. Mama mi je stanjuje kosim škarama. Nosim naočale. Ja se zovem Alexie. Ne smijem prelaziti ulicu. Ni ona. Morat ćemo to srediti.

Otvoriti srce, u doslovnom smislu, pobuđuje druge slike. Krvari, plaši. Može biti prljavo, crno, ljigavo. Nije baš dostojanstven prizor, pogotovo kad je osoba koja ga priređuje žena. Tema ove knjige, jedna od tema, jest sram.

Tijekom promocije moja majka prepoznaje ljude iz Windsora koji mi ništa ne govore. One spadaju u isti tip. Kratka kosa, platnene torbe sa svakojakim vanjskim džepovima koji se zatvaraju drukerima, široke bluze vrlo šarenih uzoraka, ali nejasnih linija. Žene koje drže naše knjige u rukama i zadržavaju se između našeg prodajnog stola i šanka, da procaskaju. Gubim ih iz vida. Moja majka ima tu moć, to je gotovo magija, ona poznaje sve, barem sve iz Windsora. Njezin dar nadilazi naraštaje. Nije oduvijek bila takva. Kad joj je bilo jedanaest godina, njezini su se roditelji preselili iz svoga seoceta u regiji Centre-du-Québec i nastanili u Richmondu s troje djece, dvojicom sinova i jednom kćeri, djetetom u sredini. Na njezinim mladenačkim fotografijama koje sam vidjela ima blijedu, rumenkastu kožu, sanjivo i savršeno ovalno lice, bez oštih crta. Nije se smatrala lijepom. U osnovnoj školi u Richmondu nikada se nije uspjela afirmirati. Na satu engleskoga osjećala se izgubljeno, potpuno izgubljeno, među dvojezičnom djecom ili djecom engleskoga jezičnog izričaja. Nije razumjela engleski, ni riječ, bila

je previše sramežljiva da bi pokušala govoriti. Tek tri-četiri godine poslije, u srednjoj školi, pronašla je skupinu prijatelja, uglavnom dječaka.

U to su vrijeme njezini roditelji vodili tvornicu odjeće s desetak zaposlenika. Majka je nosila radne čizme, karirane košulje i plave traperice poput dječaka – morala je oštro pregovarati da bi nagovorila oca da joj kupi prve traperice, sredinom sedamdesetih. Izgledale su neuredno, nije to bila odjeća za djevojke.

/ 11

Odlučila je postati ona koja sve poznaje i koju poznaju svi. To je bio njezin način da ne dopusti da je svakodnevica zatvori. Nakon udaje provela je gotovo petnaest godina u kući i vodila brigu o nama. Otac je radio u tvornici, u nepravilnom rasporedu, danju, uvečer i noću naizmjenice. Za školskih dana vraćali bismo se i večerali s njom. Ujutro i poslijepodne, dok nas nije bilo, radila je od kuće kao šivačica. Odlazila bi k svojoj šefici u Richmond po komade odjeće, koliko je god stalo u automobil, u golemim plastičnim vrećama te bi ih nekoliko dana poslije vraćala sastavljene. U bilježnicu je zapisivala dan i vrijeme svojih putovanja te broj prijeđenih kilometara i trenutačnu cijenu benzina, radi poreza. Sjećam se kad je te vreće prvi put donijela kući. Vreće budućih majica kratkih rukava, fluorescentno ružičaste, žute, zelene i narančaste pamučne majice kratkih rukava, goleme hrpe kričava pamuka, koje su širile jak miris boje i stvarale duginu prašinu koja se taložila na svim površinama. Bilo je dovoljno vreća

da zauzmu sav prostor na našem trosjedu, a bilo ih je još i na podu. Majka ih je nosila u podrum, katkad bih joj pomogla, te bi sjela za svoje šivaće strojeve, jedan jednostavni Singerov stroj – zvan *singerica* – i jednu endlericu s pet bobina – *overlock*. Po cijele sam dane slušala neprestano, međusobno različito pređenje tih strojeva, čiji se zvuk mijenjao prema prirodi zadatka. Naslućivala sam iglu singerice koja se kreće gore-dolje kada bi majka radila vrlo kratke ili zakrivljene šavove, pažljivo okrećući komade tkanine dok ih stroj povlači pod iglu, a igla bocka tkaninu, pa bih čula klik, klik, klik. Endlerica bi brujala kao trkaći automobil kad bi majka dokraja pritisnula papučicu da velikim ravnim šavom zatvori nogavicu ili pričvrsti patentni zatvarač. Nije imala vremena za gubljenje, plaćali su je po komadu. Živo se sjećam prve isporuke majica kratkih rukava, premda je najčešće izrađivala glomazna snježna odijela složene izrade, s džepovima, umetcima i patentnim zatvaračima, koja su iziskivala mnogo ručnog rada. Nije se plaćalo mnogo više od sastavljanja majice, a cijena je bila jednaka bez obzira na to je li riječ o veličini *small* ili *extra-large*. Snježna odijela zauzimala su toliko mjesta u kući i u automobilu da je majka bila prisiljena više puta ići u Richmond, što je bio gubitak vremena i novca. Bilo je mukotrpno i prljavo, majka se ponekih tjedana osjećala potpuno izrabljivanom, pa joj je jednog dana dozlogrdilo biti posve sama u svom podrumu i otišla je raditi isti posao u tvornicu, gdje će barem primati satnicu i tjedne čekove jednakih iznosa, i gdje će viđati ljude.

Bilo joj je neshvatljivo i nepodnošljivo izbjegavati tuđe poglede i šutke ići svojim putom kad bi srela kolege u tvornici, susjede na ulici ili stare školske drugove na pošti. Znamo kakvi su ljudi. Pretvaraju se da te ne poznaju, ali ih to ne sprečava da ti prvom prilikom pričaju iza leđa. Počela je pozdravljati sve na ulici, sve koje bi susrela i koji bi oborili pogled kad bi se približili na metar. Majka pozdravlja vrlo živahno, snažno naglasivši drugi slog, glas joj se diže visoko, ali glasovi ostaju kratki, ne ostavlja dojam lažne srdačnosti koju opažam kad ljudi rastežu naglašenu riječ. Na poslu je stekla naviku da svaku kolegicu pita kako je, što ima novo s mužem, djecom, bolesnim ili zdravim roditeljima. Te je informacije čuvala i organizirala ih u svom umu. Ljudi se mojoj majci rado povjeravaju. Kad sam bila mala, o svakome je imala neku priču. Mogla se bilo komu staviti u kožu, razumjeti ih i braniti: imbecile, mačiste, narkomane, delinkvente, rospije, samoubojice. To nije bilo ogovaranje, to je bilo znanje. To je bila i magija. Činilo mi se čudesnim i zastrašujućim jer tada još nisam shvaćala da samo moja majka ima taj dar. Mislila sam da svi posvećuju drugima istu pozornost i da im, kao ona, vide u dušu. Rekla mi je gdje svaki učenik iz mog razreda živi. Dok sam šetala gradom, ispred njihovih kuća, bojala sam se. Bojala sam se vidjeti ih, bojala sam se da će oni vidjeti mene i bojala sam se da sam zaboravila, bojala sam se da u kući za koju ništa ne sumnjam stanuje netko tko me promatra i prosuđuje bez mog znanja. U Windsoru smo se grozili pomisli da živimo u Montrealu i da nam, u tim

identičnim građevinama, stisnuti kao sardine, susjedi budu ispred, iza, iznad, ispod, sa strane.

/ 13

U Montrealu smo svi odnekud drugdje. Kad se upoznajemo, to je često jedna od prvih tema razgovora. Odakle si?

Ja sam iz Cantons-de-l'Esta, kažem. Moj sugovornik zadovoljno uzvikne, Kako je tamo lijepo! A ja kažem ne. Prekinem osobu prije nego što počne hvaliti ljepotu planina, vinograda i North Hatleyja. Nisam iz onih otmjenih Cantons-de-l'Esta, kažem. Istodobno poučim osobu da postoje različiti Kantoni: Otmjeni kantoni i Industrijski kantoni. Otmjeni kantoni, oni s razglednica i turističkih brošura, to je Bromont – Bromont skijaša, sa svojim trgovačkim centrom na otvorenome, a ne Bromont buvljaka – staza preko vrhova, vinska staza, pravilno održavane lijepe engleske kuće i zvjezdarnica Mont-Mégantic. Ja sam iz Industrijskih kantona. Industrijski kantoni nalaze se na liniji Hertel-Des Cantons – visokonaponskoga električnog voda čija je gradnja bila predmet prosvjednog pokreta s početka 2000-ih, a koji je kvebečka vlada naposljetku sagradila ukazom, unatoč sudskoj odluci donesenoj u korist građana Val-Saint-François. Stupovi prolaze, između ostalog, kroz područje općine Melbourne, gdje moja obitelj posjeduje šumsko zemljište. Točnije, stupovi prolaze kroz jednu od najljepših panorama u cijeloj regiji Val-Saint-François. U ono vrijeme govorilo se da protivnici nisu bili saslušani, govorilo se da je

Vlada izdala ukaz jer nitko nikada nije išao u taj kutak zemlje, da u polju utjecaja te linije živi tako malo ljudi da ih se može odsjeći bez posljedica. Richmond nije Magog. Industrijski su kantoni *utilitarne* šume, prekrasni prizori s ceste, ali iznutra ispresijecani stazama šumarskih strojeva, probijeni sječom, prošarani električnim kućanskim aparatima ostavljenima od pedesetih, oni su smeđe rijeke u kojima se nakuplja sumnjiva pjena, rijeke dinamitom raznesenih korita, napuštene brane. Oni su stare engleske kuće s pastelnim premazom, engleske građevine iz 19. stoljeća koje je, jednu po jednu, zamijenilo ono što su moji roditelji zvali kutija za cipele. Oni su tvornica Bombardier u Valcourtu, rudnik azbesta i tvornica papira Domtar u Windsoru.

/ 14

Dvije godine poslije mog dolaska u Montreal ponovno je stupila sa mnom u kontakt jedna prijateljica iz Sherbrookea. Razgovarale smo nekoliko puta na hodnicima CEGEP-a i već smo dulje vrijeme posjećivale isti forum. U ono vrijeme, kad bi te tko god pitao kako si upoznao Tu-i-tu, još je bilo pomalo neugodno odgovoriti „na internetu”. To je značilo priznati svoju nesposobnost da stvoriš veze u *pravom životu*, koji bi ti trebao biti dovoljan. Ukratko, mnogo smo se čitale, ali malo razgovarale. Zvala se Anne-Sophie. Nekoliko smo

puta popile kavu u kutu UQAM*-a i vodile duge razgovore, a onda me pozvala na svoj rođendan. Ondje sam nabasala na Benoîta. S njim sam išla u srednju školu**, bio je godinu dana stariji od mene. Voljela sam živjeti u Montrealu jer sam se osjećala zaštićenom, pomiješana sa svim tim ljudima osjećala sam se skrivenom. U ono vrijeme Benoît je bio član dramske sekcije u školi. On i njegovi prijatelji bili su najrazuzdaniji, najradosniji i najekscentričniji ljudi koje sam ikad vidjela. Glasno su govorili i smijali se, nosili su čudnu odjeću, punu boja. Dobro su se kretali, mogla sam izdaleka prepoznati krivulje koje su im ruke i šake opisivale dok su raspravljali i gestikulirali na drugoj strani trga. Ovo su riječi koje sam upotrijebila: radostan, ekscentričan, čudan. Smetaju mi, ali ih svejedno zapisujem. Nisam imala riječi kojima bih opisala svoju nelagodu, a one koje sam upotrebljavala da imenujem ono čemu se divim, ono što želim, bile su tako slabe. Izdaleka sam promatrala članove dramske sekcije, uključujući i Benoîta, i pomislila da bih, da sam ja muško, da sam mršavija, ljepša ili da sam koju godinu starija, možda završila u njihovu društvu. Da sam u srednju školu stigla s moći sklapanja prijateljstava, oni bi mi postali prijatelji, ja bih im bila slična i sa svima bih imala pravo razgovarati, i svi bi me voljeli takvu kakva jesam.

* Université du Québec à Montréal – Kvebečko sveučilište u Montrealu (op. prev.)

** U kvebečkom obrazovnom sustavu osnovna škola traje 6 godina i pohađa se od 6. do 12. godine, a srednja škola traje 5 godina i pohađa se do 17. godine života. Studij koledža traje dvije godine (priprema za sveučilište) ili tri godine (strukovno obrazovanje). Sveučilišni studij sastoji se od bakalaureata (3–4 godine), magisterija (1–2 godine) i doktorata (3 ili više godina). (op. prev.)

Drugi srednje.* Zvao se Martin. Smatrao me ružnom, mislim da mu je to bio jedini razlog da me mrzi. On sam imao je njušku vodozemca, isturene zube prekrivene mekim usnama, male mutnosmeđe oči, preplanulu kožu koja bi zimi pozelenjela. Na satu matematike, kad bi počele vježbe, učenici bi uparili svoje klupe, a ja bih ostala na mjestu. Mrzila sam rad u grupi i u tom razredu nisam imala partnera. Jade je u prvome pala iz matematike. Nisam ni s kim razgovarala, pomaknula bih klupu kad bi me netko zamolio, ali nisam poduzimala inicijativu niti sam nudila da se zamijenim za mjesto kako drugi ne bi morali nositi svoju klupu i stolicu s jednog kraja na drugi kraj učionice. Držala sam pogled prikovan na svoje bilježnice, trpjela galamu u tvrdoglavoj šutnji, svi su mi se mišići grčili. Martin je uvijek nalazio vremena da zastane i zgadi mi se prije nego što bi se pridružio svom partneru. Jednim bi se guzom naslonio na moju klupu i nagnuo se prema meni. Molim te, promrmljao bi, pogledaj me, znam da ti je teško, draga moja, molim te, pogledaj me u oči.

Jednom sam mu odgovorila. Odjebi, nestani, debil. Kako me to boli, zacmoljio je Martin, je li ti ikad palo na pamet da bih te mogao voljeti? Zašto si tako zla prema meni?

Zašto bi itko bio tako zao prema nekome, nisam imala pojma. Zvonilo je za kraj nastave, išla sam stubištem nasuprot kabineta matematike da na hodniku ne naletim na Martina. Bojala sam se da će me dotaknuti.

* Dob od 13-14 godina. (op. prev.)

Gadio mi se zrak koji ga okružuje, gadilo mi se da s njim dijelim i najmanju molekulu kisika. Dječak je bio pokvaren, smeće. Moja mržnja prema njemu nije imala granica. Prijateljicama nikad nisam pričala o njemu.

/ 16

Windsor je gradić s nešto više od pet tisuća stanovnika dvadeset pet kilometara sjeverno-sjeverozapadno od Sherbrookea. Nalazi se na raskrižju dviju sporednih cesta, 143 i 249, te dviju rijeka, Watopéka i Saint-François. Dugo je postojao samo jedan semafor. Sada su dva. Premalen je da ima McDonald's, ali dovoljno velik za Subway. Windsor ima jednu robnu kuću: Korvette. Ima tu i jedna prodavaonica mješovite robe, jedan market, jedna željezarija, jedan butik ženske odjeće, dvije ljekarne, nekoliko garaža, nekoliko frizerskih salona i dva pogrebna poduzeća. Ako si iz Windsora, velike su šanse da ti otac radi u Domtaru. To je proizvođač papira koji zapošljava osamsto sedamdeset i sedam osoba u svojoj ultramodernoj tvornici sagrađenoj početkom 1990-ih, nakon što su zastarjela postrojenja na obali rijeke Saint-François srušena. Nova tvornica sagrađena je izvan grada, daleko od rijeke. Ona je prvo što se vidi kad se u Windsor dolazi autocestom 55. Budući da je tvornica daleko od autoceste, ne može se pojmiti koliko je golema. Duga je tri, tri i pol kilometra. Dvostruko je veća od udaljenosti između moje kuće i škole. Kad se pogleda iz zraka, tvornica se čini gotovo jednako velikom kao četvrt koja čini glavninu vindzorske aglomeracije. Tvornica ima vlastito

postrojenje za pročišćavanje vode, s najsuvremenijom tehnologijom i kapacitetom većim od općinskoga. Domtar posjeduje tisuće hektara šume u regijama Val i Haut-Saint-François. Između Windsora i East Angusa zauzima površinu sličnu onoj grada Sherbrookea. Tvornica je nekoć iz tih šuma crpila sve svoje zalihe, pa je bila ono što se zove *integrirana tvornica* – a Windsor je bio tvornički grad, kao Arvida ili Rouyn-Noranda. U njoj je radila većina naših očeva. Muškarci zarađuju mnogo novca. Sada ima i žena, ali mi i dalje govorimo *Domtarovi momci*. Majke su nam bile bolničarke, tajnice ili blagajnice u dućanu. Ili su radile u tvornicama druge kategorije. Često su bile šivačice, poput moje majke. U Jack Sprattu, na primjer, gdje su se sastavljale traperice Levi's i gdje su zbog radnih standarda u doba velikih vrućina katkad morali zatvoriti jer je previše žena gubilo svijest ili povraćalo. Uvjeti rada bili su toliko užasni da bi žena, kad bi dala otkaz, svejedno dobivala naknadu za nezaposlene. U Windsoru, kako bi dokazao da si uspio, sagradiš si kuću. Mi to zovemo *izgraditi se*. Moji su se roditelji izgradili u ranim tridesetima, 1992. Lijepa dvokatnica, u ulici novih kuća. Ulici bogataša, kako su govorila djeca u školi. Čim posjedujete novu kuću, skupljate i ostale znakove uspjeha, vozila. Počnete s kamionom, pa kupite drugi automobil, za ženu, pa onda *quad*, motocikl, skuter za vodu ili brodicu. Imate mnogo novca, a malo obrazovanja. To je već samo po sebi postalo klišej. Začine baš i ne volimo, a moda nam stiže sa sezonom zakašnjenja. Kad nam stigne, mi je još dvije sezone odbijamo sve dok se cijela zajednica odjednom ne preda. Traperice proširenih nogavica, *capri* hlače, cipele s platformom,

havajske košulje. Znam da u Windsoru živi mnogo ljudi i da različito izabiru, ali kad sam bila mala, činilo mi se da svi imaju isti život. Grad poput ovoga, na svoj način, može biti vrlo stroga, čak opresivna društvena sredina. Ljudi su ljubazni, ugodni, dobrih ljudi ovdje ima koliko i drugdje, ali im ne treba mnogo da stvore mišljenje kako je nešto ili netko *neobičan*, *originalan* ili *poseban*. Tim riječima rijetko pridajemo pozitivan smisao. Dobro ih poznajem, često sam ih znala čuti i vidjeti lica onih koji ih izgovaraju. Kao i riječ „sjebano”. Stvarno si sjebana, sviđa mi se tvoj stil, totalno je sjeban. Govorila sam je i ja. Sjebana sam. Takvom sam se definirala. Sa mnom je oduvijek nešto štekalo. To nešto dugo nije imalo ime. A onda ih je dobilo nekoliko: deficit pozornosti, anksioznost, depresija. To nešto dugo bilo je samo *sjebana*.

/ 17

Anne-Sophie i Benoît poznavali su se jer su glumili u istom impro-kazalištu. Na drugoj godini CEGEP-a otišla sam vidjeti Anne-Sophie kako glumi u jednom baru u Sherbrookeu, Café du Palaisu. Bila je to ustanova koja je ime dobila po općinskoj palači pravde, točno preko puta. Svi su govorili „Marches”, „Stube” zbog stubišta palače koje je izgledalo kao da vodi do ulaza u bar. Palača je sagrađena na vrhu strmog brežuljka, a ispred nje je sivo kameno stubište završavalo na šetalištu gdje su prolaznici sjedili na klupama, razgovarali, pili kavu u sjeni stoljetnih stabala ili se sunčali na okolnom travnjaku. Izgledalo je kao da se

stubište nastavlja i s druge strane ulice, niz strmu uličicu koja vodi do tapeciranih vrata Stuba. Petkom i subotom uličica bi bila puna ljudi koji čekaju da uđu ili se zabavljaju na terasi duž zida zgrade, desno. Kako bi se terasa prilagodila kosini, izrađena je u razinama, od kojih svaka čini po jednu intimnu terasu s klupama na trima stranama, gdje bi grupe sjedile u krugu, oko bokala sangrije ili točena piva. Svi su voljeli taj bar. Toliko je dugo postojao da su ga često posjećivali i naši roditelji. Ondje se održavalo nekoliko predstava tjedno, *indie*, *blues*, šansone. U njemu sam prvi put proplesala noći. Tad smo još smjeli pušiti cigarete unutra. Bilo je *cool* što se impro-utakmica* održava ondje, iako je bio utorak. Ulaznice su stajale pet dolara, bila je puna kuća, a ja sam imala tremu zbog te djevojke koju sam jedva poznavala i kojoj sam silno željela postati prijateljica. Ušla sam u dvoranu sa svojim dečkom i naručila pintu Newcastlea. Često sam se smijala tijekom utakmice, iako djevojke nisu dobile dovoljno prostora za moj ukus. Svidjele su mi se izvedbe Anne-Sophie, njezine šale, njezin britki humor. Bila je suzdržana djevojka, ali ne i sramežljiva, divila sam se njezinu samopouzdanju, u kojem je bilo nečega mirnog, nepokolebljivog, htjela sam biti poput nje. Otišla sam vrlo rano. Dečko mi se žalio da je previše bučno i, ne priznavši to, previše ljudi, previše neznanaca, previše lijepih osoba koje su me privlačile. Bila sam slomljena jer je ondje bila Anne-Sophie, a ja sam došla radi nje. Porazgovarale smo nekoliko minuta,

* Fr. *ligue d'impro*, *match d'impro* – impro-utakmica, natjecanje u scenskim improvizacijama osmišljeno prema pravilima hokeja, sa sudcem koji zadaje pravila svake runde, dvjema protivničkim momčadima i publikom koja aktivno sudjeluje u ocjeni improvizacija (op. prev.)